

আমাদেৱ বিজ্ঞান শক্তিৰ বতমান ও ভাৰষ্যত্ব।

মধুমিতা চক্ৰবৰ্তী

এমন একটা সময় ছিল যখন অভিভাবকেৱা নিষেজৰ মেধাবী সভানামতিকে বিজ্ঞান পড়ানোৰ জন্য বাস্তু হয়ে পড়তেন। বিজ্ঞান পড়াৰ অৰ্থই ছিল সহজ কৰ্মসংহান, সচল জীবন এবং উজ্জ্বল ভবিষ্যৎ। ডাঙুৱ-ইউনিয়নৰ হতে পাৰলে তো কথাই নেই, এমন কী বিজ্ঞানেৰ যেকোনো বিষয়ে উচ্চতৰ ডিগ্ৰিৰ কদৰ হিঁত তথ্য।

৩৪ বছৰ আগে নিষেজৰ কলেজজীবনেও দেখেছি, মেৰা শিক্ষার্থীদেৱ অধিকাণ্ডই বিজ্ঞান পড়ছে। সংখ্যাধিকৰণৰ দিক দিয়েও বিজ্ঞানেৰ পৰই কলা এবং সব শ্ৰেণী ছিল বাণিজ্যৰ স্থান। উচ্চমাধ্যমিক-পৰবৰ্তী ভৰ্তি পৰীক্ষা, কৰ্মসংহান—কোথাও এখনকাৰ যত্তো এত ভৌতি প্ৰতিযোগিতা ছিল না। পেৰা বাছাইয়েৰ ক্ষেত্ৰে বৈচিত্ৰ্য কম থাকলেও বিজ্ঞান পড়ে কাউকে বেকাৰ থাকতে হতো না।

এখন পৱিত্ৰিতি সম্পৰ্কি পাল্টে গৈছে। সভান শত মেধাবী হলেও অধিকাণ্ড অভিভাবকই বিজ্ঞান পড়তে তেমন ভৱসা পান না। বেশ কয়েকটি কলেজৰ তথ্য থেকে এমন প্ৰত্যক্ষ অভিভৱতা হয়েছে যে সবখানে বাণিজ্যৰই জয়জয়কাৰ। সবচেয়ে মেধাবী, শ্বার্ট আৰ উচাকাঙ্ক্ষী ছেলেমেয়েৰা বিজ্ঞান হেতে এখন বাণিজ্যৰ দিবেই ঝুকছে বেশি।

কলেজগুলোৱ আসনসংখ্যাৰ সীমাবদ্ধতায় বাণিজ্য শাখায় ভৰ্তি নিয়ন্ত্ৰণ কৰা যীতিমতো কঠিন হয়ে পড়ে, অন্যদিকে বিজ্ঞান শাখায় আসন অনুযায়ী পৰ্যাণ শিক্ষার্থীই পাওয়া যায় না। শাখাধিক পৰ্যায়ে বিজ্ঞান শাখা থেকে ভালো ফলাফল নিয়ে বেৰিয়ে আসা সত্ৰেও অনেকে উচ্চমাধ্যমিক পৰ্যায়ে শাখা পৰিৱৰ্তন কৰে। কলেজগুলোৱ তাই বাণিজ্য শাখায় ভৰ্তি সবচেয়ে বেশি এবং তাৰ পৰই বিজ্ঞান ও কলাৰ অবস্থান প্রায় সমান সমান। উচ্চমাধ্যমিক পৰ্যায়ে শাখা পৰিৱৰ্তনে বাৰ্থ বিজ্ঞানেৰ শিক্ষার্থীৰ পৰবৰ্তী সুযোগেই শাখা পৰিৱৰ্তন কৰে ফেলে। এৱ কাৰণ, চেৰেৰ সামনে তাৱা প্ৰতিনিয়ত দেখতে পায় বাণিজ্যৰ শিক্ষার্থীৰ তাৰেৱ থেকে অনেক কম শ্ৰম ও অৰ্থ বিনিয়োগেৰ দ্বাৰা তাৰেৱ তুলনায় অনেক বেশি নিৱাপদ ভবিষ্যতেৰ বুনিয়াদ গড়ে তুলছে। দিনব্যাপী তঙ্গীয়-ব্যবহাৰিক ক্লাসেৰ চাপ, প্ৰাইভেট পড়া,

বোৰ্ড—এসব নিয়ে তাৰেৱ যথন গলনদৰ্ঘ অবস্থা, অন্যদিকে তুলনামূলক দিচাৰে কিছিটা কম পৰিৱৰ্তনে পৰীক্ষাৰ বৈতৰণী সহজে পার হয়ে যায় বাণিজ্যৰ শিক্ষার্থীৰা। অভিভাবকেৱাৰ আৰজ্জুৰ সভানদেৱ এমন হাতভাঙা বেতাল খাটুনি আৱ অৰ্থব্যৱেৰ অনুকূলে তেমন কোনো সুনিচিত ভবিষ্যতেৰ সভাবনা দেখতে পান না। তাই বিজ্ঞান শিক্ষার হাৰ দিন দিনই কময়েছি এবং বাড়তে বাণিজ্য ও কলা শাখাৰ প্ৰতি আৰক্ষণ।

বিজ্ঞান শিক্ষায় অনীহাৰ ক্ষেত্ৰে যে কাৰণগুলোৱ রয়েছে, তাৰ মধ্যে অথমেই, রয়েছে উচ্চতৰ শিক্ষার ভৰ্তিৰ প্ৰতিযোগিতা এবং অনিষ্টিত ভবিষ্যৎ। দুৱদৰ্শী যারা শুলগতেই বাণিজ্যৰ কাগারি হয়, তাৰেৱ জন্য উচ্চশিক্ষাৰ পথ সগম থাকে। বিষ্ট আসন সভাতাৰ কাৰণে বিজ্ঞানেৰ শিক্ষার্থীৰা মেডিকেল, প্ৰকৌশল, ট্ৰেচাইল-ইত্যাদি প্ৰথম চাহিদাৰ তালিকাৰ পথে, বাদ পড়তে বিজ্ঞানেৰ কোনো বিষয়ে ভালো কোনো উচ্চশিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানে নীনতম স্থান শৈলীতে ভৰ্তি হওয়াৰ সুযোগ/পায় না। তাই দলে দলে বিজ্ঞান শাখাৰ শিক্ষার্থীৰা বিবিএ, আইন, কলা ও বাণিজ্য অনুবন্ধেৰ দ্বাৰাৰহ হয় ভৰ্তিৰ প্ৰত্যাশায়। নয়তো প্ৰচৰ টিউশন ফিৰ বিনিয়োগ বেসৱকাৰি বিশ্ববিদ্যালয়ে ভৰ্তি হওয়া ছাড়া কোনো গতি থাকে না তাৰেৱ। এ যেন এক উল্লেখ পৰাপৰ। উচ্চমাধ্যমিক পৰ্যায়ে শিক্ষার্থীৰা যা পড়াৰে, তাৰই বিভাগীয়ত জন্য অৰ্জনেৰ জন্য উচ্চশিক্ষা ব্যবস্থা। অৰ্থত অনেক ক্ষেত্ৰে তাৰেৱ নতুন কৰে ভৱ কৰতে হয়।

বিজ্ঞান শিক্ষার ক্ষেত্ৰে প্ৰধান প্ৰতিবন্ধকতা হয়ে দাঢ়িয়েছে কৰ্মসংহানেৰ সুযোগেৰ অভাৱ। ডাঙুৱ-ইউনিয়নৰ হয়ে বেৰিয়েও আজকল চাকৰিৰ জন্য হাপিডেশন কৰে মৰতে হয়। সৱকাৰি চাকৰিৰ ক্ষেত্ৰে ক্যাডাৰ পৰিৱৰ্তন কৰা অথবা বেসৱকাৰি কোনো প্ৰতিষ্ঠানেৰ উচ্চপদস্থ কৰা বনে যাওয়া, নিদেনপক্ষে ব্যবসা-বাণিজ্যে জড়িয়ে পড়া—এসব তো নিতোন্মোতিক ব্যাপার। কাৰিগৰি শিক্ষার বাইৱে যাবা আছে, তাৰেৱ জন্য স্কুল-কলেজে শিক্ষকতা, ব্যাবে কৰ্মকৰ্তা, এনজিৱ কৰ্মকৰ্তা—এসবেৰ বাইৱে কোনো সহজ নেই। এৱ মধ্যে একমাৰ শিক্ষকতাৰ

ফল, পদেমতিৰ ও পদার্থনেৰ চলমান নিয়মেৰ অভিজ্ঞ থেকে অনেকে এ চাকৰিপৰ ভৱসা কৰে বিজ্ঞান পড় পৰিকল্পনায় দৃঢ় সংকল হতে পাৰে না। বাণিজ্য বা কাৰখাৰ যেকোনো বিষয়েৰ ক্ষেত্ৰে যেখানে ১৪শ বিসিএসে শিক্ষকদেৱ পদেমতি হয়ে যায়, সেখানে বিজ্ঞান শাখাৰ বিষয়েৰ সভৰ পৰিস্থিতিৰ পদেমতি হয় আৱও বি বিষয়েৰ পৰ। এভাৱে পিছিয়ে পড়াৰ ব্যৱ নিয়ে কেউ কি বিজ্ঞ পঢ়তে চায়?

বিজ্ঞান পড়াৰ ক্ষেত্ৰে সবচেয়ে সমস্যাৰ বিষয় হচ্ছে দীৰ্ঘস্মতা আৱ ব্যয়বাহল্য। এলাকাভৰে উচ্চমাধ্যমিক শ্ৰেণীতে পাঠ্যত প্ৰত্যেক সভানেৰ জন্য অভিভাবকদেৱ যাৰ পাঁচ হাজাৰ ধেকে ১ হাজাৰ টাকা অভিযোগ বৰচ কৰে হয় পৰ্যাপ্ত প্ৰাইভেট পড়ানোৰ জন্য। দেখতেন মনে হয় এই মধ্যবিত্ত অভিভাবকদেৱ সামৰণ্যেৰ বাইৱে চলে, পিছে অন্যান্য শাখাৰ তুলনায় এ শাখাৰ শিক্ষার্থীদেৱ পৰিয়ে কৰতে হয়ে পৰিয়ে কৰে ন হয়ে পৰি। উচ্চতৰ ডিপ্লোমা বা এমবিএ কৰা ছাড়া বিজ্ঞানে শিক্ষার্থীদেৱ সম্মানজনক কোনো বেতনকৰ্তৰে আওতা আসা ইদানীং সভৰ হচ্ছে না। মুক্তবাজার অধিমীলি আৰজ্জুতিৰ বিনিয়োগ, বহুজাতিক কোম্পানি-এ শৰৎকলোৱ সঙ্গে আমাদেৱ দেশেৰ বিজ্ঞান শিক্ষার হাৰ কমছে।

বিজ্ঞান ও প্ৰযুক্তিৰ কৰ্মবৰ্ধমান চাহিদাৰ বিষয়ে সচেত থেকে আমৰা কি পাৰি না এই চিত্ৰ পাল্টে মেল্লৈতে অন্বাপ্যক জটিলতা পৰিহাৰেৰ মাধ্যমে দীৰ্ঘস্মতাৰ অব্যবহাল্যতা কৰিয়ে এনে, আসনসংখ্যা বাড়িয়ে উচ্চশিক্ষা ক্ষেত্ৰে সুযোগ সৃষ্টি কৰে, কৰ্মসংহানেৰ ব্যাপি বাড়ি কৰে আৰম্ভকাৰীন সুযোগ-সুবিধা বৃদ্ধি কৰে আৰম্ভকাৰী বিজ্ঞান শিক্ষায় মানুষকে উদ্বৃদ্ধ কৰতে? বিজ্ঞান শিক্ষার ক্ষেত্ৰে প্ৰাঙ্গণতা আমাদেৱ ভৰ্ত্যবালককে কী পৰিমাণ আৰম্ভ কৰাব সময় কি এখন আসেনি?

মধুমিতা চক্ৰবৰ্তী : সহযোগী অধ্যাপক, উচ্চদিবিজ্ঞ